

SIVILOMBUDSMANNEN
Forebyggingsenheten

BESØKSRAPPORT

**Akershus
ungdoms- og familiesenter,
avdeling Sole**

7.-8. og 15. november 2016

SIVILOMBUDSMANNEN

Akershus ungdoms- og familiesenter v/Yngvild Brynhildsen
Postboks 233
1541 VESTBY

Vår referanse
2016/2679

Deres referanse

Vår saksbehandler
Mette Jansen Wannerstedt

Dato
15.02.2017

Oversendelse av rapport etter besøk 7., 8. og 15. november 2016

Det vises til Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk til Akershus ungdoms- og familiesenter, avdeling Sole i november 2016.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at denne blir gjort tilgjengelig for ansatte, ungdom og andre som ønsker det.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen 1. juni 2017.

Institusjonen bes å utforme sitt svar slik at det kan offentliggjøres. Dersom svaret inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig kjent, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon av svaret som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet.

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmannen

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef
forebyggingsenheten

Kopi:
Barne- og likestillingsdepartementet
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Bufetat region øst
Fylkesmannen i Oslo og Akershus

SIVILOMBUDSMANNEN

Akershus ungdoms- og familiesenter, avdeling Sole

[7.–8. og 15. november 2016]

Innholdsfortegnelse

1	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat	3
2	Tortur og umenneskelig behandling	4
3	Sammendrag	5
4	Barns rettigheter når de er fratatt friheten	7
5	Gjennomføring av besøket	9
6	Om avdeling Sole	10
	6.1 Ungdomsgruppen	10
	6.2 Ansattegruppen	10
7	Fysiske forhold	11
8	Å komme til institusjonen	12
	8.1 Informasjon	12
	8.2 Helseundersøkelse ved inntak	12
	8.3 Ransaking og kroppsvisitering ved inntak.....	13
	8.4 Politiets rolle	14
9	 Rett til å bli hørt og til å delta	16
10	Bruk av tvang	18
	10.1 Dokumentasjon av tvang	19
	10.2 Begrenset bevegelsesfrihet	20
11	Forebygging av tvang	22
	11.1 Oppfølging etter en tvangshendelse.....	22
	11.2 Oppfølging av ungdom som er vitne til tvangshendelser	23
12	 Rett til helsetjenester	24
13	Skole og fritid	26
	13.1 Skoletilbud	26
	13.2 Fritidsaktiviteter.....	26

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

På bakgrunn av Norges tilslutning til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon er Sivilombudsmannen gitt et eget mandat for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved Sivilombudsmannens kontor for å gjennomføre mandatet.

Forebyggingsenheten foretar regelmessige besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykiatriske institusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan være varslede eller uvarslede.

På bakgrunn av besøkene skal det avgis anbefalinger med sikte på å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Sivilombudsmannen, ved forebyggingsenheten, har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som er fratatt friheten. Videre har enheten tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for forholdene under frihetsberøvelse. Under besøkene søker enheten å avdekke risikofaktorer for krenkelse gjennom egne observasjoner og samtaler med de berørte. Samtaler med de frihetsberøvede er særlig prioritert.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

---

¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

2 Tortur og umenneskelig behandling

Forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er slått fast i en rekke internasjonale konvensjoner som er bindende for Norge.

Sentralt står FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (torturkonvensjonen) vedtatt i 1984. I tillegg nedfelles det samme forbudet i blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (artikkel 7), FNs barnekonvensjon (artikkel 37), FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (artikkel 15) og den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (artikkel 3). Norge har sluttet seg til alle disse konvensjonene.

Mennesker som er fratatt friheten er mer sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Dette er bakgrunnen for at en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ble vedtatt av FN i 2007.

3 Sammendrag

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Akershus ungdoms- og familiesenter, avdeling Sole, i november 2016. Akershus ungdoms- og familiesenter er en statlig barneverninstitusjon, der avdeling Sole er en av tre akuttavdelinger. Avdelingen tar i mot ungdom i alderen 12–18 år, og er godkjent for fire ungdommer etter barnevernloven §§ 4-24. første ledd, 4-25. annet ledd og 4-26.

Avdeling Sole er en lukket institusjonsavdeling. Det vil si at dørene er låst, og at utgang skjer etter avtale med personalet.

Avdelingen syntes å ha flere gode praksiser for å ivareta ungdommenes rettigheter ved inntak og under oppholdet.

Funn viste imidlertid at institusjonen kunne ha tydeligere rutiner og retningslinjer for å minske risikoen for at ungdommene kan bli utsatt for nedverdiggende behandling, spesielt i situasjoner som øker denne risikoen. Visitasjon, spesielt i form av full avkledning, er et inngripende tiltak og kan i følge Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) og Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) resultere i menneskerettighetsbrudd. Nasjonale retningslinjer gir ingen konkrete føringer for hvordan en kroppsvisitering i praksis skal gjennomføres for å være så skånsom som mulig. Avdeling Sole hadde ikke en egen rutine for hvordan ansatte skal gå frem i tilfeller der avkledning blir vurdert som nødvendig ved visitering.

Det var videre uklart ut i fra den informasjonen forebyggingsenheten fikk, hvilken rolle politiet kunne ha overfor ungdommene ved avdeling Sole. Dette gjaldt blant annet om de kunne bistå med visitering ved ankomst til avdeling Sole, når eventuelle håndjern ble tatt av og om politiet kunne bli med inn i avdelingen eller ikke.

Det ble også gjort funnet at det ikke i alle tilfeller var blitt ført vedtak og protokoll ved visitering og ransaking.

Bruk av tvang utgjør en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling. Både nasjonal og internasjonal forskning viser at barn i institusjon opplever at det brukes for mye tvang.

Avdeling Sole hadde over tid jobbet systematisk for å forebygge bruk av tvang i akutte faresituasjoner, blant annet gjennom opplæringsprogram om traumesensitivt barnevern og omlegging av arbeidsmetoder.

Gjennomgang av tvangsprotokoller viste at de fleste tvangsvedtakene ved avdeling Sole ikke gjaldt akutte faresituasjoner, men begrensinger i bevegelsesfriheten utenfor institusjonen. Et slikt vedtak er i realiteten en frihetsberøvelse, og derfor også et inngripende tiltak. Internasjonale retningslinjer understreker at frihetsberøvelse av barn og unge kun kan gjøres som en siste utvei og for en så kort periode som mulig. Arbeid for å forebygge også denne type tvang vil derfor være viktig.

Fysiske omgivelser kan påvirke opplevelsen av trygghet og av å bli ivaretatt som individ. På besøkstidspunktet fremstod fellesarealene som nakne og lite hyggelige. Avdelingen har i etterkant av besøket igangsatt et arbeid for å bedre dette.

Det er gjennom forskning dokumentert høy forekomst av psykiske lidelser både hos barn i barnevernsinstitusjoner og fosterhjem. Et godt samarbeid mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien er viktig for at barn skal få den hjelpen de trenger. På besøkstidspunktet oppgav avdeling Sole at en avtale med barne- og ungdomspsykiatrien var under utarbeidelse, men at de for øyeblikket ikke hadde en gjeldende avtale.

Anbefalinger

Ransaking og kroppsvisitering

- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre at det alltid fattes vedtak og føres tvangsprotokoll ved kroppsvisitering og ransaking, også i tilfeller der ungdommen samtykker.
- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre at vedtak om kroppsvisitering alltid er konkret begrunnet.
- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre opplæring i enhetlig praksis for kroppsvisitering som ivaretar ungdommenes verdighet og integritet.

Politiets rolle

- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre at avdelingen har tydelige retningslinjer for hvilken rolle politiet kan ha ved inntak og ved behov for bistand. Politiets eventuelle rolle bør dokumenteres i inntaksloggen.

Forebygging av tvang

- Akershus UFS, avdeling Sole, bør videreføre sitt systematiske arbeid med forebygging av tvang, også når det gjelder vedtak om begrensning bevegelsesfrihet.

Rett til helsetjenester

- Akershus UFS, avdeling Sole bør sikre en avtale med spesialisthelsetjenesten som ivaretar barns rettigheter til helsehjelp.

4 Barns rettigheter når de er fratatt friheten

FNs torturkonvensjon slår fast at alle mennesker skal beskyttes mot å bli utsatt for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling. FNs barnekonvensjon fastlegger grunnleggende rettigheter som gjelder for alle barn. Den inneholder både sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. I konvensjonens artikkel 37 slås det blant annet fast at:

«ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder.»

Artikkel 20 i barnekonvensjonen sier at staten skal yte særlig beskyttelse av barn og unge som er under offentlig omsorg.

FNs Spesialrapportør mot tortur understreker i sin rapport fra 2015 at barn og unge er spesielt sårbare når det gjelder menneskerettighetsbrudd, og han påpeker at barns sårbarhet gjør at terskelen for når behandling eller straff er tortur eller mishandling, er lavere enn for voksne.² Flere internasjonale organer, deriblant menneskerettighetskomiteen og den europeiske menneskerettighetsdomstolen, har påpekt behovet for at alle stater beskytter barns personlige frihet og rettigheter spesielt.³ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene) er utviklet spesielt for barn som er fratatt friheten.⁴

FNs barnekonvensjon ble inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven § 2 nr. 4 i 2003. Prinsippet om barnets beste, fastslått i konvensjonens artikkel 3, er også nedfelt i Grunnlovens § 104.

Barnevernloven regulerer barns særlige rettigheter i barnevernet.⁵ Lovens formål er å sikre barn god omsorg og trygge oppvekstvilkår. Barnevernloven gjelder for alle under 18 år, i noen tilfeller opp til 23 år. Prinsippet om barnets beste er tatt direkte inn i barnevernloven og skal være førende for alt barnevernet gjør. Prinsippet om barnets rett til å bli hørt er også tatt inn i loven og skal gjennomføres i alle barnevernets avgjørelser, også på institusjoner.⁶ Loven er presisert gjennom forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (Rettighetsforskriften), som har som formål å sikre at institusjoner gir beboerne forsvarlig omsorg og behandling. Barnevernet kan fatte vedtak om å plassere et barn utenfor hjemmet ved samtykke eller tvang overfor foreldrene

² Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68.

³ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 17, avsnitt 1 og nr. 35, avsnitt 62. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), *Z and Others v. United Kingdom*, avsnitt 74-75.

⁴ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene). Havanareglene inneholder regler om blant annet innkomst, fysiske forhold, aktivitetstilbud, personell, helsetilbudet, kontakt med omverdenen, bruk av tvang og klagemuligheter.

⁵ Ny barnevernslov er under utarbeidelse, NOU 2016:16 *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. I kapittel 4 drøftes barnevern og menneskerettighetene.

⁶ Barnevernloven §§ 4-1, 6-3.

og/eller barnet. Når denne plasseringen skjer uten samtykke fra barnet eller den som har foreldreansvar, vil dette være en form for frihetsberøvelse. Det samme gjelder dersom barn som ikke er tvangsplassert, får begrensninger i sin bevegelsesfrihet der de er.⁷

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøker institusjoner som er godkjent for å ta i mot barn og ungdom som plasseres der etter barnevernlovens §§ 4-24, 4-25 annet ledd og 4-26.

Adgang til å plassere barn og ungdom på institusjon hjemles i bvl. § 4-24 og 4-26. Lovens krav er «alvorlige atferdsvansker». I tilfeller der dette kravet er oppfylt, for eksempel rusmisbruk eller alvorlig kriminalitet, kan det fattes tvangsvedtak etter § 4-24 for ungdom mellom 12 og 18 år. Dersom barnet har fylt 15 år og samtykker kan det plasseres etter § 4-26. Er barnet ikke fylt 15 år, må også de som har foreldreansvaret samtykke dersom en plassering skal kunne skje etter § 4-26. Selv om barnet er på institusjonen frivillig, kan barnet holdes tilbake i institusjonen i opptil tre uker etter at barnet uttrykkelig har trukket tilbake sitt samtykke.

Menneskerettighetskomiteen kommenterer at plasseringen av et barn i en institusjon utgjør en frihetsberøvelse etter konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9.1.⁸ Videre understrekes det at frihetsberøvelse av barn/unge kun kan gjøres som en siste utvei og for en så kort periode som mulig. Denne typen inngrep skal kun brukes i helt spesielle tilfeller.⁹ Barn har i likhet med voksne en rett til ikke å utsettes for vilkårlig frihetsberøvelse. Dette innebærer blant annet at vilkårene i §§ 4-24–4-26 må være oppfylt for at ikke en plassering skal stride med konvensjonen.¹⁰

Når barn plasseres på en institusjon, legger dette begrensninger på deres personlige frihet og selvbestemmelsesrett, og det åpner for muligheten til å ilegge restriksjoner i bevegelsesfrihet og fysisk og psykisk integritet. Dette er friheter og rettigheter som er beskyttet av menneskerettighetene og som bare kan begrenses dersom inngrepet er nødvendig, proporsjonalt og regulert gjennom lov eller forskrift.

Rettighetsforskriften er utformet for å sikre at deres rettigheter blir ivaretatt i denne situasjonen.¹¹ Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke fysisk tvang eller makt overfor barna som ikke også foreldrene ville hatt lov til.¹²

⁷ Gro Ulset og Torill Tjelflaat (2012): *Tvang i barneverninstitusjoner. Ungdommenes perspektiver*. NTNU samfunnsforskning, side 10-11.

⁸ Enhver har rett til frihet og personlig sikkerhet. Ingen må utsettes for vilkårlig arrest eller annen vilkårlig frihetsberøvelse. Ingen må berøves friheten uten av slike grunner og i overensstemmelse med slik fremgangsmåte som er fastsatt i lov.

⁹ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35, avsnitt 62. Se også FNs komité for barns rettigheter (barnekomiteen), generell kommentar nr. 10, avsnitt 11, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene), artikkel 2 og 11 (b), og Barnekonvensjonen artikkel 37.

¹⁰ Grunnloven § 94, Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav b og Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9 nr. 1 angir alle et generelt forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse.

¹¹ Barnevernloven § 5-9.

¹² Rundskriv fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet: Q-2012-19, side 18-19.

5 Gjennomføring av besøket

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Akershus ungdoms- og familiesenter, akutt avdeling Sole (Akershus UFS, avdeling Sole) 7.-8. november og 15. november 2016. Avdeling Sole ble i oktober varslet om at et besøk ville finne sted i perioden november – desember 2016. Dato for besøket ble ikke oppgitt. Ungdommene forebyggingsenheten snakket med påpekte at det er viktig at besøkene er uanmeldt.

I forkant av besøket mottok forebyggingsenheten etterspurt informasjon fra avdeling Sole, og tilsynsrapporter fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus. Det ble sendt brosjyrer og plakater med informasjon om besøket til ungdommene i forkant. Plakatene var hengt opp, og brosjyrer var blitt delt ut til ungdommene som var der.

Under besøket ble det gjennomført en befarings av stedet: skolen, fellesrom, kjøkken, besøksrom og administrativ avdeling. Enheten så også et av ungdomsrommene etter å ha blitt invitert inn.

Det var tre ungdom på avdelingen under første delen av besøket, og to ungdommer under andre del av besøket. Det ble gjennomført en privat samtale med de av ungdommene som sa ja til dette.

Det ble også gjennomført samtaler med miljøpersonell, fagrådgiver, avdelingsleder og enhetsleder. Det ble gjennomgått tvangsvedtak med protokoller for 2015 og 2016 frem til besøkstidspunktet, rapporteringssystemet, eksempler på handlingsplaner, inntaksnotater mv. I tillegg var forebyggingsenheten med på et husmøte og et overlappingsmøte

Følgende personer deltok under besøket:

- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog)
- Johannes Nilsen (Seniorrådgiver, jurist)
- Caroline Klæth Eriksen (rådgiver, samfunnsviter)

6 Om avdeling Sole

Akershus ungdoms- og familiesenter, avdeling Sole, er en statlig barnevernsinstitusjon¹³, og er en av tre akuttavdelinger under Akershus ungdom- og familiesenter.

6.1 Ungdomsgruppen

Avdelingen tar i mot ungdom i alderen 12–18 år, hovedsakelig fra region øst. På besøktidspunktet var avdeling Sole godkjent for fire ungdom etter barnevernlovens §§ 4-24, første ledd, 4-25, annet ledd og 4-26. Avdeling Sole er en lukket institusjonsavdeling. Det vil si at dørene er låst, og at ungdom som er på avdeling Sole må ha avtale om det for å kunne gå ut. Avdelingen tar imot en svært variert ungdomsgruppe, og ungdommene har relativt kortvarige opphold som preges av usikkerhet om framtiden. Gjennomsnittlig tid for opphold på avdeling Sole ble på besøktidspunktet anslått å være 38 dager.

6.2 Ansattegruppen

Havanareglene understreker at personalet ved en institusjon der barn/unge kan fratras friheten, bør være faglig kvalifisert og blant annet inkludere lærere og psykolog.¹⁴ Av de 22 miljøpersonalet/nattevaktene ved avdeling Sole hadde 18 relevant fagbakgrunn.¹⁵ Avdelingen hadde også en kokk tre dager i uken og en egen renholder.

Avdeling Sole har 6 ukers, 3 delt turnus (dag, kveld, natt). Alle ansatte har sin egen turnus, og det rulleres på hvem som jobber sammen på de ulike vaktene. Avdelingsleder oppgav at dette blant annet gjøres for å unngå at det danner seg egne kulturer innenfor vaktlagene. Avdelingen hadde tre faste nattevaktteam.

Enhetsleder hadde faglig, personalmessig og økonomisk resultatansvar for hele Akershus ungdoms- og familiesenter, akutt. Avdelingsleder ved avdeling Sole hadde personalansvar for miljøpersonalet, ansvar for internkontrollsystemet TQM og avdelingens totale HMS-arbeid.

Avdeling Sole hadde også en fagrådgiver i stab underlagt enhetsleder. Fagrådgiver var blitt delegert ansvaret for oppfølging av det faglige arbeidet ved avdelingen. Fagrådgiver var også enhetsleders stedfortreder på avdeling Sole. På kveld og helg når ledelsen ikke var til stede, var vaktansvarlig ved hvert vaktlag delegert leders myndighet ved bruk av tvang.

---

¹³ Eier: Barne- ungdoms- og familieetaten (Bufetat) region øst.

¹⁴ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene), artikkel 81.

¹⁵ Herunder barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere eller barne- og ungdomsarbeidere.

7 Fysiske forhold

Det er viktig at steder der mindreårige skal være er tilrettelagt for denne målgruppen. Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) har blant annet understreket viktigheten av en positiv og personlig atmosfære på steder der mindreårige er fratatt friheten:

“In addition to being of an adequate size, well-lit and ventilated, juveniles' sleeping and living areas should be properly furnished, well-decorated and offer appropriate visual stimuli. Unless there are compelling security reasons to the contrary, juveniles should be allowed to keep a reasonable quantity of personal items.”¹⁶

En barnevernsinstitusjon bør som et minimum leve opp til denne standarden.

Akershus UFS, avdeling Sole, bestod av to bygninger. I den ene lå beboeravdelingen og administrasjon, den andre inneholdt skole og aktivitetsrom.

Avdelingen hadde seks beboerrom, tre av disse var under oppussing på besøkstidspunktet. I tilknytning til rommene lå stue, spiserom og kjøkken i tillegg til et mindre oppholdsrom, spillrom og et pccrom. Det var mulig å skille tre av beboerrommene og et lite oppholdsrom fra resten av avdelingen. Videre hadde avdelingen et besøksrom, et aktivitetsrom med mulighet for å spille biljard eller bordtennis og et inntaksrom. Fellesarealene for ungdom var blitt pusset opp i 2014.

I første etasje i skolebygningen lå et hobbyrom og et musikkrom. I andre etasje lå to små klasserom, et lite skolekjøkken og et kontor til lærerne. Skolen kunne også benytte seg av institusjonens musikkrom, hobbyrom og møterom ved behov. Skolens lokaler var små, men hyggelige.

Uteområdet var en hage med trampoline (i sommerhalvåret) og asfaltert gårdsplass med mulighet for å spille basket.

Fellesarealene, inntaksrommet og besøksrommet fremstod som nakne og lite hyggelige. På besøkstidspunktet var det hverken planter, duker, puter, pledd eller annet som tilførte lokalene farger eller varme. Fysisk sikkerhet syntes å være et hovedfokus. Alle bilder var synlig skrudd fast i veggen og en stor TV i fellesrommet var beskyttet med plexiglass for å unngå at den ble ødelagt eller kunne utgjøre en fare for andre dersom den ble kastet.

Det kom frem under besøket at avdeling Sole hadde fått flere negative reaksjoner på det fysiske inntrykket i avdelingen, både fra ungdom og besøkende. Selv om en akuttinstitusjon er en korttidsbolig er det grunn til å påpeke at omgivelser kan ha stor betydning for trygghetsfølelse og opplevelse av å bli ivaretatt som individ. Omgivelser som gir signal om at den som er fratatt friheten er en sikkerhetsrisiko eller at det på andre måter forventes en bestemt (negativ) oppførsel, kan oppleves som stigmatiserende og fremmedgjørende for dem som skal bo der.

Avdeling Sole har i etterkant av besøket informert om at det er satt i gang flere tiltak for å gjøre fellesrommene hyggeligere og mer imøtekommende både for ungdommen og besøkende.

---

¹⁶ The 9th General Report on the CPTs activities [CPT/Inf (99) 12], avsnitt 29.

8 Å komme til institusjonen

Måten en ungdom blir møtt på har stor betydning for ivaretagelse av rettigheter og for det videre oppholdet. Akershus UFSA avd. Avdeling Sole skal ved ledig kapasitet være klare til å ta i mot en ny ungdom i løpet av noen timer. Avdelingen oppgir at de baserer inntaket sitt på «Mal for inntak i institusjon» fra Faglig veileder for akuttarbeid. Malen tar for seg forberedelse, inntakssamtalen, introduksjon til tiltaket, begynnende arbeid med stressreduksjon og oppfølgingsarbeid.

8.1 Informasjon

Internasjonale regler og retningslinjer understreker viktigheten av at ungdom ved et inntak skal få informasjon om stedet de skal være, om regler og rutiner og om rettigheter, og at de skal få informasjon på en måte som de kan forstå.¹⁷ Oppdatert og tilpasset informasjon er en forutsetning for at ungdommene skal kunne bruke sin klagerett, medvirke og ha innflytelse på sin egen hverdag. Informasjon på et språk man forstår, kan øke tryggheten og forebygge både frustrasjon og risiko for umenneskelig behandling. Derfor må informasjonen gis på en forståelig måte og gjentas om nødvendig.

Det fremstod som avdeling Sole på flere punkter hadde gode praksis for inntak, med fokus på samtale, informasjon og medvirkning. I inntakslogger/notater fra fem måneder i 2016 var det dokumentert at samtlige ungdommer fikk muntlig og skriftlig informasjon om regler og rutiner, de fikk informasjon om vedtaket sitt og det ble gjennomført samtaler med fokus på hvordan ungdommen hadde det, interesser, ønsker mv.

Dersom ungdommen var ruset eller ikke i stand til å motta informasjon, ble inntakssamtalen utsatt. Det samme gjaldt dersom ungdom kom til avdeling Sole om natten.

Informasjonsbrosjyren om stedet var kun tilgjengelig på norsk.

Når det gjelder tolk, skrev avdeling Sole i sin institusjonsplan for 2016/2017 at tolk skal benyttes ved inntak dersom ungdommen ikke snakker norsk eller har begrenset norskkunnskaper.

8.2 Helseundersøkelse ved inntak

Barn/unge skal bare kunne fratras friheten for å plasseres et sted der deres behov er ivarettatt, inkludert deres fysiske og psykiske helse.¹⁸ Barn og unge som blir akutt plassert skal tilses av lege før inntak, snarest mulig etter inntak eller senest i løpet av inntaksdøgnet.¹⁹ Med medisinsk undersøkelse menes både somatisk og psykisk tilstand. Avdeling Sole oppgir at en slik undersøkelse innebærer at en lege skal vurdere hvorvidt stedet ungdommen skal til, kan ivareta ungdommens eventuelle medisinske behov. Avdeling Sole tar f.eks. ikke i mot ungdom på «stigende rus», da de ikke har kompetanse til å håndtere en slik situasjon.

Slik det fremgår av dokumentasjon fra avdeling Sole og i samtaler under besøket, ivaretas dette i samarbeid med barnevernstjenesten.

---

¹⁷ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, artikkel 24.

Rettighetsforskriften § 7, Bufdir 10/2015: Faglig veileder for akuttarbeid i institusjon og beredskapshjem.

¹⁸ Havanareglene artikkel 28.

¹⁹ Rettighetsforskriften § 8.

8.3 Ransaking og kroppsvisitering ved inntak

Visitasjon, spesielt i form av full avkledning, er et inngripende tiltak og kan i følge Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD)²⁰ og Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) resultere i menneskerettighetsbrudd.²¹ Barnekonvensjonen understreker at ingen barn skal utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv.²²

For at en visitasjon skal være akseptabel etter internasjonal standarder, må det være gjort en konkret vurdering av om det er nødvendig og forholdsmessig overfor den ungdommen det gjelder. Nasjonalt regelverk slår fast at det alltid skal fattes vedtak og føres tvangsprotokoll ved gjennom søkning av klær og ransaking av bagasje.²³

Ved gjennomgang av tvangsprotokollene fra 2015 og 2016 ble det funnet seks vedtak om kroppsvisitasjon ved inntak og fire vedtak om ransaking. Samtlige av disse var fra 2015. På bakgrunn av samtaler og gjennomgang av inkomstnotater for ca 4 måneder legges det til grunn at kroppsvisitering og ransaking gjøres etter en konkret vurdering og ikke gjennomføres rutinemessig ved inntak til avdeling Sole.

En visitering skal alltid gjennomføres av personale av samme kjønn. Videre understrekes det i internasjonale standarder at kroppsvisiteringer skal utføres av personale som har fått opplæring i *“how to carry out such a sensitive measure in a professional way, avoiding unnecessary intrusion and touching”*.²⁴ Kunnskap, faste prosedyrer og trening er viktig for å sikre at kroppsvisitasjon bare blir gjennomført når vilkårene er oppfylt og at det blir gjennomført på en så skånsom måte som mulig.

Sivilombudsmannen har tidligere anbefalt at kroppsvisitasjoner gjennomføres slik at personen ikke må være helt naken, men kan ta av klærne i to trinn. På denne måten kan vedkommende få tilbake klærne til overkroppen før klærne til underkroppen må tas av. Dette er en praksis som tilrås av Den europeiske torturforebyggingskomiteen.²⁵

Det fremgår av rettighetsforskriften og retningslinjer til forskriften at kroppsvisitering ved en barnevernsinstitusjon omfatter undersøkelse av kroppens overflater, gjennom søkning av klær og avkledning.²⁶ Ut over dette gir hverken forskriften eller rundskrivet nærmere føringer for hvordan en kroppsvisitering i praksis skal gjennomføres for å være skånsom og for å ivareta ungdommens integritet.

²⁰ Se bl.a. EMDs dommer i Valasinas v. Lithuania 24. juli 2001, klagenr. 44558/98; Lorse and others v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 52750/99; Van der Ven v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 50901/99.

²¹ Se bl.a. CPTs besøk til Nederland 1997, [CPT/Inf (98) 15] side 32-33 avsnitt 67-69; til Slovakia 2000 [CPT/Inf (2001) 29] side 29, avsnitt 51; og til Storbritannia 1994 [CPT/Inf (96) 11] side 41, avsnitt 93

²² Barnekonvensjonen artikkel 16.

²³ Rettighetsforskriften § 26 første ledd. Gjennom søkning av klær reguleres i rettighetsforskriftens § 15 og ransaking av bagasje i § 16.

²⁴ UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Mandelareglene) regel 52 (1) og regel 76 (b) og United Nations Rules for the Treatment of Female Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders (Bangkokreglene), regel 19.

²⁵ Se blant annet Sivilombudsmannens besøksrapporter til Bergen sentralarrest (rapport 1. juni 2016) og Vadsø fengsel (rapport 30. juni 2016). Se også CPTs besøk til Nederland 2011, (CPT/Inf (2012) 21), side 23, avsnitt 32. APT understreker også i sine retningslinjer at mindre inngripende metoder bør utvikles, se APT Detention monitoring tool: Body searches.

²⁶ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften).

Avdeling Sole hadde ingen egne rutiner eller føringer for hvordan ansatte skal gå frem i tilfeller der avkledding blir vurdert nødvendig.

Gjennomgang av protokoller for tvangsvedtak fra 2015 og 2016 ga ikke nærmere informasjon om hvordan kroppsvisiteringer ble gjennomført. Det var for eksempel ikke klart om det hadde vært en ansatt i rommet sammen med ungdommen da han/hun kledde av seg, om de alltid fikk et håndkle å dekke seg med før de kledde av seg helt. Det fremkom av protokoller og samtaler med ansatte at ungdom i enkelte tilfeller måtte sette seg på huk nakne i forbindelse med visitering. Begrunnelsen i tvangsprotokollene var i stor grad den samme selv om gjennomføringen av visitasjonen var ulik. Det fremstod derfor også som vanskelig å forstå hvorfor en mer inngripende kroppsvisitering hadde vært nødvendig i noen tilfeller.

Ved gjennomgang av innkomstnotater fra perioden 8. juni til 11. oktober 2016 ble det funnet ett tilfelle av gjennomgang av klær, og ett tilfelle av ransaking av bagasje uten at det forelå vedtak.²⁷ I begge tilfellene var det beskrevet at ungdommen hadde samtykket. Ungdommens samtykke er imidlertid ikke et selvstendig rettsgrunnlag for slike inngrep. I retningslinjene til rettighetsforskriften understrekes det at det ikke er adgang til å inngå avtaler med beboere som svekker deres rettigheter etter forskriften. Vedtak og protokollføring av tvangstiltak skal sikre ungdommenes rett blant annet til å klage.²⁸

Anbefalinger

- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre at det alltid fattes vedtak og føres tvangsprotokoll ved kroppsvisitering og ransaking, også i tilfeller der ungdommen samtykker.
- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre at vedtak om kroppsvisitering alltid er konkret begrunnet.
- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre opplæring i enhetlig praksis for kroppsvisitering som ivaretar ungdommenes verdighet og integritet.

8.4 Politiets rolle

Det kom frem under besøket at ungdommene kunne komme fra eget hjem, arrest, gata eller fra annen institusjon. En del av dem kom til avdeling Sole i følge med politiet. I slike situasjoner ble de som regel også fulgt av barneverntjenesten eller barnevernsvakta.

FNs spesialrapportør påpeker at barn og unge er spesielt sårbare under polititransport da risikoen for bruk av tvang og makt er spesielt høy.²⁹ Politiet har blant annet tilgang til makt og tvangsmidler, som håndjern, som en barnevernsinstitusjon ikke har.

En barnevernleder kan fremme et krav om politibistand, blant annet for å fullbyrde visse typer tiltak etter barnevernloven.³⁰ Det fremgår samtidig av retningslinjene til rettighetsforskriften at en

²⁷ Til sammen ti inntaksnotater.

²⁸ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften).

²⁹ Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68, avsnitt 40.

³⁰ Brev fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet til Fylkesmannen i Aust-Agder: Barnevernloven § 6-8 – Bistand fra politiet.

institusjon ikke kan bruke politiet til å løse egne oppgaver.³¹ Politiet har ingen egne retningslinjer for politiets maktbruk mot mindreårige. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og Politidirektoratet (POD) gav i juni 2016 ut en retningslinje som klargjør ansvarsfordelingen mellom barnevernsinstitusjon, barnevernstjeneste og politi når barn rømmer fra institusjoner. Retningslinjene tar ikke for seg politiets rolle i andre situasjoner eller politiets bruk av makt mot mindreårige.

Forebyggingsenheten fikk noe ulik informasjon om politiet kunne bli med inn i avdelingen eller ikke, hvorvidt politiet kunne bistå med visitering i avdelingen og når eventuelle håndjern ble tatt av. Det kom ikke frem av inntaksloggen hvilken rolle politiet hadde ved inntaket eller når de dro. Ansatte fortalte at dersom ungdommen som kom inn med politiet allerede var blitt visitert, ble de ikke visitert av avdeling Soles personale. Det ble da ikke tatt vedtak og skrevet tvangsprotokoll, men det kunne skrives i inntaksloggen. Det var imidlertid ingen fast rutine på dette.

Avdeling Sole hadde ingen samarbeidsavtale eller avklaringsavtale med politiet om hvordan avdelingen ønsker at politiet skal opptre ved transport eller ved behov for bistand.

Anbefalinger

- Akershus UFS, avdeling Sole, bør sikre at avdelingen har tydelige retningslinjer for hvilken rolle politiet kan ha ved inntak og ved behov for bistand. Politiets eventuelle rolle bør dokumenteres i inntaksloggen.

³¹ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften).

9 Rett til å bli hørt og til å delta

Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 har et barn rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet. I denne rettigheten ligger også retten til ikke å uttale seg eller delta. Menneskerettighetskomitéen har spesifisert at barn har rett til å bli hørt, direkte eller gjennom juridisk eller annen egnet bistand, i avgjørelser som gjelder berøvelse av deres frihet. Videre understrekes det at de prosedyrene som brukes, må være barnevennlige.³²

I rettighetsforskriften § 7 legges det vekt på medbestemmelse i personlige spørsmål og i utformingen av institusjonens daglige liv og ved andre avgjørelser som berører beboerne. Det å få gi uttrykk for sitt syn og bli lyttet til, er grunnleggende for å ivareta egen integritet.³³ I tilsynsrapporten «*Dei forsto meg ikkje*» ble det trukket frem at mange barn opplever å ikke bli hørt, forstått og lyttet til, selv når de sier i fra om hva som er viktig for dem.³⁴ Medvirkning betyr at barnets meninger skal høres og tas med i vurderingen av hva som er det beste for barnet. Det innebærer også å forklare barnet hva det er lagt vekt på dersom noe annet enn det barnet ønsker, er blitt bestemt. Dersom barn ikke får medvirke, og deres behov ikke blir oppfattet eller forstått, vil det ikke være mulig å gi riktig hjelp.³⁵

Avdeling Sole beskrev at det ble lagt til rette for både kollektiv og individuell medvirkning, der det var fokus på ungdommens medvirkning i egen sak og medbestemmelse i hverdagen. Akershus UFS, avdeling Sole, fortalte også at de samarbeidet med barnevernsproffene i Forandringsfabrikken for å utvikle og prøve ut nye måter å styrke barns medvirkning på.

Kollektiv medvirkning ivaretas i følge avdeling Sole hovedsakelig gjennom husmøter for alle ungdommene. Forebyggingsenheten deltok på et husmøte under sitt besøk, der ungdommene tok opp ulike ting som opptok dem. Det ble fra ledelsens hold også understreket at ungdomsgruppen på avdeling Sole er variert, og at oppholdene har relativt kort varighet. Derfor kan det være utfordrende å avholde husmøter og gruppemøter. Avdeling Sole hadde ingen praksis for at ungdommene måtte delta på slike møter dersom de ikke selv ønsket det.

Når det gjaldt individuell medvirkning, fortalte avdeling Sole at de hadde fokus på å motivere ungdommene til å være med på alle møter som handler om deres egen sak. Det var viktig for avdelingen å legge til rette for at ungdommene kunne delta på avklaringsmøter og samarbeidsmøter.

Videre ble det fortalt at ungdommene skulle tas med i utvikling av egen handlingsplan, ukeplan og skoleplan, i samarbeid med særkontakt og skole. Alle ungdommene hadde ukeplaner tilgjengelig, der blant annet samtaler med særkontakt og skoletid stod oppført.

Det kom under besøket ikke frem mer informasjon om i hvilken grad ungdommene selv opplevde å ha medvirkning og innflytelse.

³² FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35 (CCPR/C/GC/35, avsnitt 62).

³³ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

³⁴ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

³⁵ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

Avdeling Sole hadde i 2015 og 2016 utarbeidet handlingsplaner for hvordan de kunne forbedre arbeidet i avdelingen. Disse var laget på bakgrunn av evalueringsskjemaer utfylt av ungdom, foresatte og kommunene ved slutten av et opphold.

10 Bruk av tvang

FNs spesialrapportør understreker i en rapport fra 2015 at umenneskelig og nedverdiggende behandling av barn og unge også kan forekomme i situasjoner der meningen med inngrepet i barnets liv nettopp er å forhindre dette.

Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke makt og tvang overfor barna. Tvang eller makt kan bare brukes dersom det er åpenbart nødvendig som ledd i institusjonenes ansvar for å gi forsvarlig omsorg eller av hensyn til trygghet og trivsel for alle på institusjonen.³⁶ Rettighetsforskriften bestemmer hva slags tvang som er tillatt (se tekstboks 1), men slår også fast at tvang ikke kan brukes i større grad enn nødvendig, og at andre fremgangsmåter skal være prøvd først. Bestemmelsene er videre presisert ved Rundskriv Q-19/2012 *Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)*.

I tillegg til de tvangshjemlene som gjelder alle barnevernsinstitusjoner (§§ 14–20), hadde avdeling Sole også hjemmel til å bruke tvang i henhold til kapittel 4 i rettighetsforskriften. Bestemmelsene i dette kapitlet gjelder spesielt for barn og unge som er plassert etter barnevernlovens §§ 4-24, 4-25 annet ledd og 4-26 (se tekstboks 1).³⁷

Tekstboks 1: Tvangsparagrafene i rettighetsforskriften

Kapittel 3 Tvang og andre inngrep i den personlige integritet

- § 14 Tvang i akutte faresituasjoner
- § 15 Kroppsvisitasjon
- § 16 Ransaking av rom og eiendeler
- § 17 Beslag, tilintetgjøring og overlevering til politiet
- § 18 Kontroll av korrespondanse
- § 19 Urinprøvetaking med samtykke
- § 20 Tilbakeføring ved rømming

Kapittel 4 (§§ 4-24, 4-25 annet ledd og 4-26):

- § 22 Begrensinger i å bevege seg utenfor institusjonens område (begrenset bevegelsesfrihet)
- § 23 Begrensninger i besøk på institusjon
- § 24 Kontroll med elektroniske kommunikasjonsmidler
- § 25 Urinprøvetaking uten samtykke

Det var institusjonens leder som hadde vedtaksansvaret ved bruk av tvang. Fagrådgiver er enhetsleders stedfortreder ved avdeling Sole,³⁸ og hadde delegert ansvar for oppfølging av det

³⁶ Barnevernloven § 5-9 og rettighetsforskriften § 13.

³⁷ Rettighetsforskriften § 21.

faglige arbeidet ved avdelingen. På kveld og i helgene var vaktansvarlig ved hvert vaktlag delegert leders myndighet ved bruk av tvang.

10.1 Dokumentasjon av tvang

God informasjon i tvangsprotokollene om tvangsvedtak gir mulighet for ungdommen selv, tilsynsmyndighetene og evt. andre til å sette seg inn i bakgrunnen og begrunnelsen for tvangsbruken. Det skal også være mulig å se hvilke andre tiltak som ble forsøkt i forkant for å unngå tvangsbruken, og om ungdommens rettigheter ble ivaretatt underveis. Ungdommen skal informeres om sine klagemuligheter både muntlig og skriftlig. Dokumentasjon av tvangsbruk er grunnleggende for å sikre ungdommens klagerett.³⁹

Fylkesmannen har som oppgave å behandle klager fra ungdommer på institusjon.⁴⁰ Når det gjelder barn og unge, er det spesielt viktig at klagemulighetene og informasjon om disse er tilpasset ungdom slik at de har mulighet til å forstå og benytte seg av klageadgangen.

I tillegg til Havanareglene 75-78 trekkes også barn og unges rett til å klage frem i barnekomiteens generelle kommentar nr. 10 til barnekonvensjonen:

“Every child should have the right to make requests or complaints, without censorship as to the substance, to the central administration, the judicial authority or other proper independent authority, and to be informed of the response without delay; children need to know about and have easy access to these mechanisms.”

Ved avdeling Sole hadde fagrådgiver ansvaret for å kvalitetssikre vedtakene og protokollene, påse klageoppfølging og sørge for at protokollen ble sendt til Fylkesmannen uten unødig opphold. Frem til midten av oktober var det i 2016 fattet 96 vedtak som var dokumentert i tvangsprotokoll. Over halvparten av disse gjaldt begrensninger i retten til å bevege seg innenfor eller utenfor institusjonen, mens syv vedtak gjaldt bruk av tvang i akutte faresituasjoner. Kroppsvisitering er behandlet i kapittel 8.3 Ransaking og kroppsvisitering ved inntak.

Fylkesmannen skrev i tilsynsrapport fra 2016 at tvangsprotokollene i all hovedsak oversendes fra avdeling Sole uten ugrunnet opphold, og at de generelt sett har gode og fyldige beskrivelser. Sivilombudsmannen deler inntrykket av at protokollene gir en grundig beskrivelse av de ansattes opplevelse av situasjonen. Ved gjennomgang av protokoller kom det også frem at ansatte hadde hjulpet ungdom med å skrive klager.

Av malen for tvangsprotokoller fremgår det at protokoll for tvangsvedtak skal gjennomgå med ungdommen.⁴¹ Ungdommen skal være kjent med institusjonens beskrivelse av hendelsen og begrunnelse for bruk av tvang, og skal selv ha mulighet til å kommentere, beskrive og evt. klage på tvangsbruken. Det er lagt opp til at ungdommen skal skrive under på protokollen. Fylkesmannen i Oslo og Akershus understreker at ungdommen ikke skal skrive under for å godkjenne protokollen, men for å vise at innholdet er gått gjennom.

³⁹ Alle avgjørelser etter §§ 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23 og 24 regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Disse avgjørelsene skal protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene.

⁴⁰ Rettighetsforskriften § 27.

⁴¹ Bufdir har utviklet en mal for protokoll som alle barnevernsinstitusjoner skal bruke.

Gjennomgang av tvangsprotokoller fra 2016 viste at ungdommene har krysset av for at protokollene var gjennomgått med dem. Protokollene gir inntrykk av at ungdommene selv fikk velge om de ville signere, og i tilfeller der det ikke var gjort var det lagt inn en kort kommentar på at vedkommende ikke ønsket å skrive under.

10.2 Begrenset bevegelsesfrihet

I FNs *Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty* (Havana-rules), art 2, defineres frihetsberøvelse på følgende måte:

“The deprivation of liberty means any form of detention or imprisonment or the placement of a person in a public or private custodial setting, from which this person is not permitted to leave at will, by order of any judicial, administrative or other public authority.”

Menneskerettighetskomiteen kommenterer at plasseringen av et barn i en institusjon utgjør en frihetsberøvelse etter konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9.1.⁴² Videre understrekes det at frihetsberøvelse av barn og unge kun kan gjøres som en siste utvei og for en så kort periode som mulig. Denne typen inngrep skal kun brukes i helt spesielle tilfeller.⁴³ Barn har i likhet med voksne en rett til ikke å utsettes for vilkårlig frihetsberøvelse.⁴⁴

Som beskrevet i kapittel 6 er avdeling Sole en lukket institusjonsavdeling. Dørene er låst og utgang skjer etter avtale. Når et barn er plassert etter §§ 4-24, 4-25 annet ledd og 4-26, kan en institusjon både vedta å begrense beboerens mulighet til å forlate institusjonsområdet og begrense muligheten til å bevege seg fritt inne på institusjonen, etter § 22 i rettighetsforskriften. I realiteten vil dette være en frihetsberøvelse, spesielt i de tilfeller der begrensningen gjelder utenfor institusjonen. Det var ingenting som tilsa at ungdom som ikke hadde vedtak om begrensninger i bevegelsesfriheten, ikke fikk gå ut ved ønske.

De fleste tvangsvedtakene fra 2015 og 2016 gjaldt begrensninger i retten til å bevege seg fritt utenfor avdelingen. Dette kunne blant annet innebære at ungdommen måtte ha følge av ansatte ved aktiviteter utenfor institusjonen. Etter 14 dager må det fattes nytt vedtak dersom begrensningen i ungdommens bevegelsesfrihet skal opprettholdes. Det finnes ingen begrensning for hvor mange vedtak som kan fattes etter hverandre. Etter forskriften er vilkåret for dette inngrepet i ungdommens rettigheter at det skal være «nødvendig ut fra formålet med plasseringen».⁴⁵

Protokollene gav inntrykk av konkrete beskrivelser av bakgrunnen for vedtakene, men avdeling Sole hadde ingen fast rutine for å loggføre/dokumentere den kontinuerlige vurderingen av et § 22 vedtak. Ledelsen forklarte at avdelingen har ukentlige møter der den enkelte ungdoms situasjon og vedtak

⁴² Enhver har rett til frihet og personlig sikkerhet. Ingen må utsettes for vilkårlig arrest eller annen vilkårlig frihetsberøvelse. Ingen må berøves friheten uten av slike grunner og i overensstemmelse med slik fremgangsmåte som er fastsatt i lov.

⁴³ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr 35, avsnitt 62. Se også: Barnekonvensjonen art 37; FNs barnekomité, generell kommentar nr. 10, avsnitt 11; United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene), avsnitt 2 og 11 (b).

⁴⁴ Grunnloven § 94, FNs barnekonvensjon artikkel 37 bokstav b og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 nr. 1, angir alle et generelt forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse.

⁴⁵ Se nærmere Rundskriv Q 2012/19, der dette utdypes.

drøftes. Ungdommens særkontakt har også jevnlig samtaler med ungdommen, der bruk evt. bruk av tvang kan være tema.

Gjennomgang av protokoller viser at vedtak etter § 22 gjennomgående ble satt til maksimumsgrensen på 14 dager. Dersom vedtaket ble videreført etter 14 dager, kunne dette lett leses ut av tvangsprotokollen for det nye vedtaket. Fylkesmannen har i tilsynsrapport understreket at 14 dager er en maksimumsgrense for hvert enkelt vedtak, og skal ikke benyttes som en standardløsning.⁴⁶

Begrensing i bevegelsesfriheten kan gjelde både innenfor og utenfor institusjonen. Ingen av ungdommene som var på avdeling Sole hadde adgang til husets kjøkken. Døren var låst og ungdommene kunne ikke gå inn på kjøkkenet for å hente seg mat eller drikke uten å ha følge av eller en avtale med ansatte. Denne generelle restriksjonen ble ikke av institusjonen definert som en begrensing i bevegelsesfriheten inne på institusjonen, og det ble ikke gjort individuelle vurderinger knyttet til adgang til kjøkkenet.

---

⁴⁶ jf. Rundskriv Q-19/2012, side 31.

11 Forebygging av tvang

Inngripen i den personlige integriteten skal bare finne sted dersom det er strengt nødvendig og krever at andre fremgangsmåter skal være forsøkt først. Dette innebærer at institusjonene må arbeide systematisk for å forebygge situasjoner som kan føre til tvang.⁴⁷ Alle barnevernsinstitusjoner har plikt til å forebygge bruk av tvang.⁴⁸ Bruk av tvang utgjør en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling. Både nasjonal og internasjonal forskning viser at barn i institusjon opplever at det brukes for mye tvang, og at situasjoner som har ført til tvangsbruk kunne vært håndtert på en annen måte.⁴⁹

Det fremstod under besøket som at Akershus UFS, avdeling Sole jobbet systematisk med forebygging av tvang. Avdelingen hadde siden høsten 2012 deltatt i et opplæringsprogram om traumesensitivt barnevern i regi av RVTS Øst i samarbeid med Bufetat Region Øst. Alle ansatte hadde fått denne opplæringen. Siden 2014 har avdelingen hatt et særskilt fokus på forebygging av situasjoner som kan utløse tvang i akutte faresituasjoner. Avdeling Sole oppgav at de også hadde justert andre deler av driften. De siste årene har de gått bort fra å ha mange spesifikke husregler ungdommene måtte forholde seg til. Avdelingen hadde på besøkstidspunktet åtte generelle regler som gjaldt for alle.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus bemerket i tilsynsrapport fra 2016 at avdeling Sole hadde oversendt færre protokoller som omhandlet § 14 *tvang i akutte faresituasjoner* i 2016 enn tidligere. De merket seg også at institusjonens arbeid med opplæring av ansatte og deres holdninger til bruk av tvang jf. § 14 har vist seg å gi positiv effekt. Fra institusjonens side ble dette forklart med opplæring av personale i traumesensitivt barnevern. Ungdommene møtes ikke lenger med regler og grenser, men med forventninger om medvirkning og medbestemmelse. De ansatte får tilbud om samtale i etterkant av tvangssituasjoner og tilbys oppfølging av bedriftshelsetjenesten ved behov.

Anbefalinger

- Akershus UFS, avdeling Sole, bør videreføre sitt systematiske arbeid med forebygging av tvang, også når det gjelder vedtak om begrensning bevegelsesfrihet.

11.1 Oppfølging etter en tvangshendelse

Oppfølging av barn etter at tvang er brukt er viktig.⁵⁰ Avdeling Sole oppgir at personalet skal snakke med ungdommen i etterkant av et tvangstiltak.

Ved gjennomgang av tvangsprotokollene fremgikk det at de alle fleste tvangsvedtakene var blitt gjennomgått med ungdommene i etterkant. Dette gjaldt alle typer tvangstiltak. Det fremkom også at gjennomgang av hendelsene i personalgruppen, og noen ganger med ungdommen, ble gjort for å se hvordan liknende hendelser kunne unngås i fremtiden. Forebyggingsenheten hadde ikke inngående

⁴⁷ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften).

⁴⁸ Rettighetsforskriften § 12.

⁴⁹ Ulseth og Melheim (2013): *Håndtering av tvang i barnevernsinstitusjoner. Ansatte, lederes og tilsynets perspektiv*, NTNU.

⁵⁰ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms

samtaler med ungdom på stedet om dette temaet, men fikk bekreftet at det er blitt gjennomført samtaler i etterkant av tvangssituasjoner.

Sole utarbeider såkalte «føringer» for hver ungdom, dette er et dokument som beskriver ungdommens preferanser. Hvordan ulike situasjoner kan håndteres mv. Dokumentet skal være tilgjengelig for alle ansatte, og skal sikre at alle har god kunnskap om den enkelte ungdom. Det ble fortalt at vurderinger gjort etter en tvangshendelse ble skrevet inn i ungdommens føringer. Det forelå føring for alle ungdommene som var der på besøkstidspunktet. Forebyggingsenheten har ikke opplysninger om hvorvidt ungdommene tas med i utarbeidelsen av føringene.

11.2 Oppfølging av ungdom som er vitne til tvangshendelser

I Barneombudets rapport Grenseløs omsorg kom det frem at mange barn opplever det som skremmende å være vitne til en tvangssituasjon. Tvang i akutte faresituasjoner vil kunne innebære fysisk maktbruk av en eller flere ansatte overfor et barn eller en ungdom. Det å se, høre og være vitne til en slik situasjon kan være svært skremmende.

Avdeling Sole påpekte at alle ungdommer som har opplevd eller vært vitne til bruk av tvang skal følges opp både i situasjonen og i etterkant av situasjonen. Dette loggføres i journalsystemet BIRK.

12 Rett til helsetjenester

Barnet har i henhold til barnekonvensjonen rett til å nyte godt av den høyest oppnåelige helsestandard og til behandlingstilbud for sykdom og rehabilitering. Staten skal sikre at ingen barn fratras sin rett til adgang til slike helsetjenester.⁵¹

Barn og unge i barnevernsinstitusjon har samme som andre barn og unge rett til helsehjelp.⁵² Institusjonenes omsorgsansvar omfatter plikt til å sørge for at beboerne får tilgang til nødvendig helsehjelp og bistand og tilsyn ved sykdom.⁵³

Akershus UFS gav i sin institusjonsplan (2015 og 2016/2017), i kapitlet *Medisinsk tilsyn og behandling*, en generell beskrivelse av ansvarsforhold innad i avdeling Sole og en beskrivelse av hva som skal gjøres ved inntak, men stedet hadde ingen formalisert skriftlig rutine slik rettighetsforskriften med retningslinjer beskriver.

Akershus UFS, avdeling Sole oppgav at de bruker legevakta ved akutt behov for legehjelp. Ellers bruker de ungdommens fastlege. Dersom fastlegen ligger langt unna bruker de en lege i nærområdet.

For å sikre at barn/unge får nødvendig helsehjelp skal hver institusjon ha en helseansvarlig.⁵⁴ Ved Akershus UFS, avdeling Sole, var det fagrådgiver som hadde rollen som helseansvarlig. Institusjonen hadde imidlertid ikke en skriftlig rutine for å ivareta beboernes rett til nødvendig medisinsk tilsyn og behandling slik regelverket krever.⁵⁵

Ny forskning har dokumentert høy forekomst av psykiske lidelser både hos barn i barnevernsinstitusjoner og fosterhjem. Et forskningsprosjekt om psykisk helse hos barn i barnevernsinstitusjoner ble gjennomført av NTNU/RKBU-Midt i perioden 2010–2015. Barna som ble kartlagt var i alderen 12–20 år. Til sammen 400 barn fra hele landet deltok i studien. Det ble påvist høy forekomst av psykiske lidelser innen de tre siste måneder blant unge i barnevernsinstitusjoner (76 prosent).⁵⁶

Barneombudet utga i 2015 rapporten *Grenseløs omsorg, om tvang i psykisk helsevern og barnevern*.⁵⁷ Av rapporten fremgår det at tjenestene ofte ikke samarbeidet godt nok der barn trengte hjelp fra både psykisk helsevern og barnevern. Det fremholdes i rapporten som alvorlig når psykisk syke barn på barnevernsinstitusjoner utsettes for unødig tvang fordi barnevernsinstitusjonene ikke har den kompetansen som trengs om psykisk helsevern. I tilsynsrapporten «*Dei forstod meg ikkje*»

⁵¹ FNs Barnekonvensjon artikkel 42.1.

⁵² Retten til nødvendig helsehjelp er lovfestet i pasient- og brukerrettighetsloven §§ 2-1 og 2-1b.

⁵³ Institusjoner omfattes av barnevernloven kapittel 5 og 5A, og skal gi beboerne forsvarlig omsorg og behandling.

⁵⁴ Bufdir (2016): *Retningslinjer om helseansvarlig i barneverninstitusjoner og omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere*

⁵⁵ Forskrift om krav til kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner og Bufdir (2016): *Retningslinjer om helseansvarlig i barneverninstitusjoner og omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere*.

⁵⁶ Kayed, Nanna S. m.fl., (2015): *Psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*, NTNU/RKBU-Midt.

⁵⁷ Barneombudet (2015): *Grenseløs omsorg – om bruk av tvang i psykisk helsevern og barnevern*.

understrekes viktig heten av et godt og nært samarbeid mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien for at barn skal få den hjelpen de trenger.

Akershus UFS var på besøkstidspunktet i dialog med de barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikkene (BUP) Øvre Romerike og BUP Follo. Begge politiklinikkene hadde meldt tilbake til institusjonen at de jobbet med å utarbeide en samarbeidsavtale for flere institusjoner i deres geografiske ansvarsområde. Senteret hadde derfor ikke per november 2016 en skriftlig samarbeidsavtale med BUP. Avdelings Sole hadde ikke egen psykolog.

Anbefalinger

- Akershus UFS, avdeling Sole bør sikre en avtale med spesialisthelsetjenesten som ivaretar barns rettigheter til helsehjelp.

13 Skole og fritid

Utdanning er grunnleggende for all utvikling. I henhold til internasjonale og nasjonale regler og retningslinjer har barn og unge som er på en barnevernsinstitusjon samme rett til skolegang som andre barn.⁵⁸ Det skal være et skoletilbud som er tilpasset den enkeltes behov og som kan følges videre etter at ungdommen ikke lengre er ved institusjonen. Havanareglene understreker at skolegangen i hovedsak bør foregå utenfor institusjonene, ved offentlige skoler. Dersom det ikke er mulig skal skolen ved institusjonen drives av kvalifiserte lærere, og følge opplæringen i det offentlige skolesystemet.

Barn har også rett til mulighet til fritid og fritidsaktiviteter.⁵⁹ Denne muligheten er av betydning for kvaliteten til barndommen, barns rett til optimal utvikling, til å fremme motstandsdyktighet og til realisering av andre rettigheter.⁶⁰

13.1 Skoletilbud

Sole fremstod som en institusjon med et reelt skoletilbud. Ungdommene fikk i hovedsak skoletilbud på institusjonen. Det var engasjert tre lærere i to og en halv stilling. Lærerne var ansatt ved Vestby videregående skole, og la opp undervisningen etter ordinær skoleplan og tilpasset den enkelte ungdom. Skolen oppgav at de samarbeidet med ungdommens hjemskole og undervisningsopplegget der. De underviste i alle fag med unntak av yrkesfag. Det ble understreket at ble lagt vekt på ungdommenes interesser og ønsker i arbeidet med skoletilbudet for å motivere til skolegang.

Dersom det var mulig kunne ungdommene gå på egen skole utenfor institusjonen. På besøkstidspunktet hadde alle ungdommene som var der et skoletilbud med en-til-en undervisning.

Det var ingenting som tydet på at det ble brukt tvang på skolen. Lærerne fortalte at de aldri hadde opplevd at ungdom utagerte på skolen og de la vekt på at skolen skulle være et sted for positive opplevelser. Det var heller ikke noe som tydet på at ungdom ble fysisk tvunget til skolebygget fra beboeravdelingen.

13.2 Fritidsaktiviteter

Akershus UFS skriver i sin institusjonsplan 2016/2017 at «alle ungdommene skal ha et tilrettelagt tilbud gjennom planlagte aktiviteter på dagtid, så vel som på kveldstid og i helgene». Ungdommene som var på avdeling Sole på besøkstidspunktet, hadde alle en individuell handlingsplan og en egen timeplan. Timeplanen hang på døren utenfor rommet til ungdommene.

Det kom frem under besøket at ungdommene synes det var kjedelig på avdelingen, men at de hadde mulighet til å gjøre forskjellige ting.

Avdelingen fikk en pott med aktivitetspenger per ungdom i uken. Disse pengene ble for eksempel brukt til å dra på kino, på bowling e.l. Ungdommene som var der under besøket, hadde alle vært ute

⁵⁸ FNs Barnekonvensjon artikkel 28, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene) avsnitt 38, Opplæringsloven §§ 2-1 og 3-1, Rettighetsforskriften § 1.

⁵⁹ FNs barnekonvensjon art. 31.

⁶⁰ FNs komité for barns rettigheter: Generell kommentar nr. 17 (2013) CRC/C/GC/17, avsnitt 8.

på ulike aktiviteter med ansatte fra avdelingen. Både ledelsen og de ansatte uttrykte at de kontinuerlig arbeidet for å motivere ungdommene til å delta på aktiviteter.

Avdeling Sole hadde jobbet med å utvide aktivitetstilbudet på bakgrunn av tilbakemelding i sluttevalueringer fra ungdom og foreldre i 2015.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no/forebyggingsenheten

